

6. Konklusjon: Går samfunnsutviklingen i ønsket retning?

Idealer for et godt samfunn

Vi har i den første delen av denne boka presentert forskjellige idealer for et godt samfunn og et godt liv. Noen av idealene har stor oppslutning i det norske samfunnet, i hvert fall på et høyt abstraksjonsnivå, mens det er større uenighet om andre. Det blir ofte henvist til idealet om alle menneskers likeverd i offentlige dokumenter. Hensynet til menneskerettighetene er tatt inn som del av norsk lov. Alle større politiske partier er opptatt av at samfunnet bør bidra til enkeltmenneskers frihet, og hensynet til naturens tåleevne og en bærekraftig utvikling betones. I befolkningen har likhets- og likestillingsverdier stor oppslutning; det store flertallet mener at det fortsatt bør være en hovedoppgave å redusere økonomisk ulikhet. Miljøvern tillegges stor vekt, flertallet ser om nødvendig ut til å akseptere en reduksjon i levestandarden av hensyn til miljøet. Et samfunn som bygger på ikke-materielle verdier anses som bedre enn et samfunn som gir størst mulig frihet til å tjene penger.

Hva har så realitetene i utviklingen vært? Det er vanskelig å trekke en klar konklusjon om hva utviklingen innebærer, om den bringer oss nærmere idealsamfunnet eller ikke. For det første er det langt fra enighet om hva som kjennetegner et godt samfunn, selv om noen oppfatninger som

vi har sett synes å ha større oppslutning enn andre. Dermed vil det kunne være uenighet om hvorvidt en bestemt utviklingstendens skal anses som positiv eller negativ. For det andre er det ofte uklart og omstridt hva de forskjellige idealene innebærer i praksis, og hvordan de skal måles. For det tredje kan tendensene på et bestemt samfunnsområde være motstridende, med noen som går i en positiv og andre i en negativ retning. Da må det beregnes en form for gjennomsnitt av enkelttendensene, gjerne med en veiing ut fra de ulike forholdenes viktighet, for å kunne trekke en konklusjon når det gjelder hva som er hovedtendensen.

Mange positive utviklingstrekk

I de foregående kapitlene er det presentert resultater for faktiske utviklingsmønstre på ulike samfunnsområder, i hovedsak for perioden etter 1980. Av grunner som er nevnt ovenfor finner vi det vanskelig å gi en klar konklusjon, i form av et "objektivt" svar på spørsmålet om Norge er på vei mot det gode samfunn. Det vi har valgt å gjøre, som en høyst ufullkommen tilnærming til et slikt "objektivt" mål, er å telle opp antallet sentrale trender hvor vi anser (på bakgrunn av idealene presentert i kapitlene 1 og 2) at utviklingen er positiv eller negativ. Det vil være større enighet om vurderingen av slike enkelttrender, enn av

totalbildet når trendene skal veies i forhold til hverandre. Denne tilnærmingen gir et overveiende positivt bilde. Snaut halvparten av de statistiske trendene tyder på en positiv samfunnsutvikling. Det er særlig utviklingen på områdene inntekt og materiell standard, utdanning, helse og helsevesen, kultur og fritid, familie og vennskap som tolkes på denne måten. Folk flest har fått mer fritid, mer penger mellom hendene og en høyere materiell standard. En rekke kulturtilbud når ut til en større del av befolkningen, og flere oppgir at de har fortrolige venner og hyppig vennekontakt, for mange en viktig side ved et godt liv. Risikoen for en tidlig død er lavere enn noensinne, blant annet har dødsfall i løpet av spedbarnsperioden blitt enda sjeldnere; færre omkommer i ulykker eller begår selvmord. Eldre har forbedret sin funksjonsevne. Noen sider ved det offentlige velferdstilbudet har også blitt bedre, blant annet behandler sykehusene flere slik at færre av pasientene med de alvorligste sykdommene har lang ventetid. En del trekk ved miljøtilstanden har endret seg i positiv retning siden 1990. På mange områder, både innenfor familie- og yrkesliv, er menn og kvinner blitt mer likestilte. Yrkesdeltakingen har vært rekordhøy de siste årene (i 2002 den høyeste som er målt), og de sysselsatte har forbedret sine muligheter for utfoldelse i arbeidet på en rekke felter.

Den positive siden ved utviklingen understrekes av flere internasjonale sammenligninger. I 2001 var Norge for første gang på toppen av FNs "Human Development Index". Tidligere har Norge blitt framhevet som et av landene som har gjort sterkest framskritt innenfor "menneskelig utvikling". Nesten uansett hvilke mål som anvendes, objektive eller subjek-

tive, ser Norge ut til å være et av verdens beste land å leve i.

Disse og andre utviklingstrekk tyder på at mange sider ved samfunnsutviklingen er i tråd med flertallets ønsker. Blant annet er økende bruk av ny teknologi i samsvar med positive holdninger til slike nyvinninger. Likestilling mellom kjønnene er som vist en av de klareste fellesverdiene i det norske samfunnet. En stadig større del av de offentlige budsjettene og av verdiproduksjonen i samfunnet brukes på helseformål, i samsvar med befolkningens prioriteringer.

Også utviklingstrekk på tvers av ønskene

Men de statistiske indikatorene viser også at utviklingen på noen områder har vært på tvers av ønskene til folk flest. Det gjelder ikke minst en tiltakende økonomisk ulikhet. De allmenne forbedringene av økonomi og levealder har ikke kommet alle grupper like mye til gode. Ønsket om likhet mellom samfunnsmedlemmene er fortsatt en av de norske "fellesverdiene", selv om oppslutningen har blitt noe svekket. To av tre mener det er en offentlig hovedoppgave å redusere den økonomiske ulikheten. I forhold til befolkningens ønsker omfatter den negative utviklingen også en økende materialisme, i form av et mer kortsiktig og nytelsesorientert forbruk. Her er det imidlertid et poeng at tendensen i den faktiske utviklingen har en parallell i en endring av verdiklimaet, med svekket oppslutning om tradisjonelle norske fellesverdier som måtehold og sparsomhet som resultat. Men fortsatt ser det ut som et flertall stiller seg skeptisk til det nye "forbrukssamfunnet". Andre negative trekk er knyttet til rusproblemer, miljøtilstand, arbeidsledighet og enkelte sider ved utviklingen i arbeidslivet. Den

gjennomgående svært lave arbeidsledigheten i etterkrigstidens Norge, helt fram til begynnelsen av 1980-årene, var et samfunnsmessig gode som har vist seg vanskelig å gjenvinne. Arbeidslivet ser ut til å stille større krav til de ansatte og er preget av betydelige omstillinger, økte krav til inntjening og strammere tidsfrister. Med mindre det innføres skjermings-tiltak, vil en slik utvikling framfor alt ramme dem med nedsatt arbeidskapasitet, og kan være noe av bakgrunnen for at personer med helseproblemer i økende grad befinner seg utenfor arbeidslivet.

På noen områder er den faktiske utviklingen uklar. Flertallet vektlegger lovrespekt, men for flere typer regelbrudd er det en økende tendens til at de godtas. Utviklingen er da også at mange former for registrert kriminalitet har vist en oppadgående tendens, men usikkerheten er betydelig med hensyn på hvor mye av økningen som skyldes større ressursinnsats fra politiets side og endringer i anmeldelsestilbøyelighet. Problemene knyttet til hyppigere bruk av narkotika og brukens ringvirkninger i form av overdosedødsfall og kriminalitet, ikke minst blant ungdom, er imidlertid ett av de klareste negative trekkene ved norsk samfunnsutvikling de siste åra. Flertallet, også synkende, vektlegger miljøhensyn. Tendensen for den faktiske miljøutviklingen er alt i alt blandet, forbedring på noen områder, forverring på andre. Mens et flertall av nordmenn, igjen noe avtakende, har mer sans for en rural enn en urban livsform, er det usikkert om samfunnsutviklingen favoriserer en slik leve-måte. Flyttemønstre tyder på det motsatte.

I et godt samfunn er det få som lever i fattigdom, og få blir utsatt for vold. For disse viktige indikatorene er hovedinntrykket at det har skjedd små endringer i

løpet av 1980- og 1990-årene. Det vil sikkert komme som en overraskelse på mange at antallet dødsfall per 100 000 innbyggere på grunn av drap og overfall var noe lavere rundt årtusenskiftet enn 20 år tidligere. På den andre siden har det vært en klar økning det siste tiåret i anmeldte tilfeller av mindre grov voldskriminalitet som legemsbeskadigelser og trusler. Igjen er det usikkert om økningen er reell, siden intervjuundersøkelser gjennomført i samme tidsrom viser et stabilt antall ofre for vold eller trusler.

Befolkningens egne vurderinger betoner det negative

Hvordan vurderer befolkningen selv forholdet mellom idealer og realiteter i samfunnsutviklingen? Mange mener at utviklingen går i feil retning. Mens de statistiske indikatorene presentert i kapitlene 3 og 4 gir eksempler på et betydelig antall positive utviklingstrekk, synes befolkningens oppfatning av retningen på samfunnsutviklingen å betone de negative sidene. Antallet som synes at samfunnet er blitt verre å leve i overgår langt antallet som synes samfunnet er blitt bedre. Det mest slående er den store pessimismen med tanke på framtida, bare snaut en av ti tror samfunnet blir bedre å leve i. Andre undersøkelser viser at pessimismen også er stor med hensyn på mulighetene til å løse de globale utfordringene¹.

Kontrasten til mange av de objektive indikatorene, og ikke minst de internasjonale sammenligningene, er slående. Den generelle vurderingen av retningen på samfunnsutviklingen står også i kontrast til at andelen av befolkningen som føler frykt for å bli utsatt for ulike negative hendelser har blitt redusert i løpet av 1990-årene. Færre i 2001 enn i 1993 var redde for ulykker, for ikke å klare seg

økonomisk, og for å bli utsatt for vold eller innbrudd og tyveri. At samfunnsmedlemmene føler trygghet i forhold til disse og andre negative hendelser anser vi som et kjennetegn ved et godt samfunn.

Kontraster mellom statistiske realiteter og befolkningens oppfatninger er også påvist i andre land. I USA falt luftforurensningen betydelig fra 1970 til 1997. Men en meningsmåling gjennomført i 1999 viste at bare 22 prosent av amerikanerne følte at luftkvaliteten hadde blitt bedre. Seks av ti mente at luftkvaliteten hadde blitt verre de siste ti årene (Graves 2003). De fleste tilskrev denne oppfatningen "egne personlige erfaringer".

Årsaker til kontraster mellom "objektive" indikatorer og subjektive vurderinger

Hva kan årsakene til disse kontrastene være? Kan det være at mange er optimistiske og synes det går bra for dem selv, men opplever at samfunnet blir verre for andre? Aviser og fjernsyn er en viktig kilde til hvordan vi oppfatter samfunnsutviklingen. Mange dystre medieoppslag kan for eksempel tyde på at det blir stadig mer vold og at det begås flere drap. Som tidligere vist, har det imidlertid ikke vært noen økning av dødsfall på grunn av drap og overfall de siste 20 årene. Kontrastene kan være store mellom mediebilde og faktisk utvikling. I USA falt drapsraten med 20 prosent fra 1993 til 1996, mens antallet mord som ble omtalt i media steg med hele 721 prosent (Hagerty 2003). Undersøkelser tyder på at kriminalitetsutviklingen er en viktig årsak til at den amerikanske befolkningen oppfatter samfunnsforholdene som verre enn før. Media presenterer ofte dramatiske enkelthendelser, som gjør atskillig sterkere inntrykk enn statistiske

data. Nyhetsmedia rapporterer dessuten sjelden om statistiske utviklingstrekk, og når de presenterer negative trender skjer det gjerne på en måte som forsterker inntrykket av en dramatisk utvikling (Berger 2001, med henvisning til amerikanske medier). Negative utviklingstrekk blir blant annet oftere illustrert gjennom konkrete eksempler enn de positive trekene.

Det er vist i flere sammenhenger at mange overvurderer hvor store problemer enkelte grupper i samfunnet sliter med, selv om det også finnes eksempler på det motsatte. Det store flertallet tror at eldre i sin alminnelighet ofte er ensomme, inkludert de eldre selv, mens når en spør eldre om deres opplevelse av ensomhet er det færre enn en av ti som ofte føler seg ensomme (Thorsen 1990). Undersøkelser fra begynnelsen av 1990-tallet viste at det var en utbredt oppfatning blant folk flest at eldre som gruppe har en anstrengt økonomi. Både studier av de eldres egen opplevelse av sin økonomi, samt data fra inntekts- og formuesundersøkelser, tyder på at bare et lite mindretall av de eldre hadde økonomiske problemer (Bay 1991). Nylig kom det fram at 25 prosent av befolkningen tror at mer enn en femtedel av asylsøkerne i Norge begår kriminelle handlinger, 75 prosent tror at dette gjelder minst 5 prosent. Det riktige tallet er rundt 1 prosent, ifølge direktøren i Utlendingsdirektoratet (Aftenposten 1.8.2003).

Kontrasten mellom objektive og subjektive indikatorer kan kanskje forstås i lys av begrepet "pluralistisk ignoranse", blant annet brukt av den amerikanske sosiologen Robert Merton til å forklare hvordan det kan oppstå en avstand mellom oppfatningen av egen virkelighet og oppfatningen av virkeligheten slik andre

opplever den. Han framhever mangelen på innsyn i andres situasjon som en forklaring (Bay 1991). Når vi mangler innsyn i andres virkelighet, blir media en særlig viktig informasjonskilde. Hvis det er slik at folk flest har et inntrykk av samfunnsutviklingen som er mer negativt enn deres egne erfaringer skulle tilsi, kan det ha konsekvenser for tilliten til politikere og interessen for å delta i politisk arbeid. Et unyansert negativt syn på samfunnsutviklingen kan bidra til å skape pessimisme og bringe politisk arbeid i miskreditt. Det generelle elendighetsbildet gjør det også vanskeligere å foreta politiske prioriteringer.

Samtidig må det understrekes at det åpenbart er flere utviklingstrekk i det norske samfunnet som går på tvers av flertallets ønsker, og at mange kan ha valgt å legge så stor vekt på disse at helhetsvurderingen blir negativ, på tross av forbedringene. Eksempler kan være de økte narkotikaproblemene, synkende lovrespekt, større økonomisk ulikhet og tendensen til et stadig mer krevende arbeidsliv. Økende materialisme vil også bli oppfattet som negativt av mange. I tillegg finnes det utviklingstrekk som i liten grad berører befolkningens frihet og velvære her og nå, men som er knyttet til nasjonens langsiktige utfordringer og rolle i verdenssamfunnet. Dette er trekk ved samfunnsutviklingen som kan gi grunnlag for negative vurderinger (se nedenfor).

Det kan også tenkes at *ønskene* om forbedringer på ulike samfunnsområder øker mer enn de faktiske forbedringene, slik at "mer" likevel oppleves som "mindre". Samfunnet blir kanskje bedre i absolutt forstand, men relativt sett verre i forhold til hva vi ønsker oss. Dette er blitt anført som en mulig forklaring på paradokset

med mindre faktisk luftforurensning samtidig som befolkningen opplever at luftkvaliteten har blitt dårligere (Graves 2003).

Motsetning mellom flertallsønsker og forutsetninger for et godt samfunn?

I denne oppsummerende drøftingen har vi hittil lagt hovedvekten på samsvaret mellom befolkningens ønsker og den faktiske samfunnsutviklingen. Men på noen områder kan det diskuteres om det er en motsetning mellom flertallets ønsker og forutsetningene for å opprettholde et godt samfunn *på lengre sikt*. Er for eksempel ønskene om mer fritid i det lange løp forenlige med fellesskapets behov for arbeidskraft til å produsere varer og yte tjenester? I kapittel 3 ble synkende valgdeltaking og lavere partipolitisk aktivitet oppfattet som negative utviklingstrekk, ut fra en antakelse om at demokratiske institusjoner er avhengige av engasjement og deltaking fra medborgernes side. Ifølge Maktutredningen er folkestyret i tilbakegang (NOU 2003: 19). Et godt samfunn vil på lengre sikt neppe la seg opprettholde uten at samfunnsmedlemmene engasjerer seg i styringen av samfunnet og opplever at de kan ha reell innflytelse på beslutningene (jf. George og Wilding 1999). Flertallet i befolkningen ser imidlertid ut til å ha en negativ innstilling til partipolitisk virksomhet, mistilliten til politikerne er utbredt og har blitt sterkere over tid. Mer enn annenhver innbygger ønsker å redusere støtten til partier og annen politisk virksomhet. Det er også en utbredt skepsis i befolkningen til å bruke penger på å hjelpe folk i andre land før vi har løst problemene i vårt eget. Skepsisen var omtrent like stor i 2001 som i 1985, på tross av den sterke veksten i landets økonomiske ressurser i løpet av samme tidsrom. I prioriteringen av ressursbruken

på ulike samfunnsoppgaver, er u-hjelp og hjelp til flyktninger blant de lavest prioriterte, det er flere som vil redusere enn øke ressursbruken på disse feltene. Dette reiser spørsmålet om "bærekraften" i våre holdninger. Hvorvidt framtidige generasjoner i Norge vil kunne leve i det de oppfatter som et godt samfunn, er etter alt å dømme avhengig av vår evne til å løse de globale fattigdoms- og miljøproblemene. Som vist kan blant annet tendensen til en materialistisk verdiutvikling gjøre dette vanskeligere å få til.

En bærekraftig utvikling?

De økte klimagassutslippene er ett av flere utviklingstrekk som reiser tvil om samfunnsutviklingen er økonomisk, økologisk og sosialt bærekraftig. Det samme gjelder de nevnte tendensene til mindre engasjement i, og tiltro til, folkevalgte organer. I forhold til den økonomiske utviklingen, er det grunn til å spørre om Norge har vært tilstrekkelig opptatt av å tenke langsiktig i forhold til de næringspolitiske utfordringene. Norge har satset mindre på forskning og utvikling enn andre rike land, innovasjonsevnen har vært tilsvarende lav. Olje- og gassrikdommen gir større velferd, men har "...også vært en sovepute fordi den har redusert behovet for næringspolitiske strategier og andre former for offensiv tilpasning" (NOU 2003: 19). Flere har trukket en parallell til Spania 500 år tilbake i tid, hvor tilgangen på gull ble begynnelsen på en lang nedgangsperiode. Rikelig tilgang til naturressurser er ikke alltid til det beste for utviklingen på lengre sikt (Lodgaard 2002).

Fra 2010 vil eldrebølgen for alvor skylle over landet. Det vil bli langt færre personer i yrkesaktiv alder til å fø og pleie de gamle. Et mer inkluderende arbeidsliv, som også tar i bruk de litt mindre effekti-

ve, kan vise seg å bli en dyd av nødvendighet. Hittil har utviklingen medført en sterkere utsiling av personer med helseproblemer fra arbeidslivet. 28 prosent av ikke-sysselsatte funksjonshemmede ønsker seg inntektsgivende arbeid.

Endelig har vi reist spørsmålet om "bærekraften" i befolkningens holdninger. Utviklingen av verdioppfatningene kan fortelle oss noe om samfunnets sosiale kapital (jf. kapittel 1). En av konklusjonene fra kapittel 2 var at mulighetene for å realisere "det gode samfunn" kan bli svekket hvis oppslutningen om materialistiske verdier fortsetter å øke. Denne tendensen er blant annet forbundet med mindre lovrespekt, hensynsfullhet og vilje til samfunnsengasjement. Siden det ser ut til å foreligge en generasjonseffekt vil tendensen sannsynligvis fortsette de nærmeste årene, om ikke tidsånden dreier markert i idealistisk retning.

Norge i verdenssamfunnet

Et viktig aspekt ved en kvalitetsbedømmelse av det norske samfunnet er i hvilken grad Norge bidrar til å løse de globale samfunnsproblemene. Om lag hver femte innbygger på jorda lever i ekstrem fattigdom, millioner av barn dør hvert år av årsaker som kunne vært forebygget eller unngått på andre måter. På miljøområdet er det flere negative trender, både tap av biologisk mangfold og ikke minst en forventet økning av klimagassutslippene om ikke nye utslippsreducerende tiltak iverksettes. Selv med de framskrittene som gjøres, har FN-organet UNDP konkludert med at utviklingen går for langsomt til at de fleste målene i FNs Tusenårserklæring kan realiseres innen de vedtatte fristene. Til tross for den økende rikdommen som har gjort Norge til verdens femte rikeste land, brukte Norge i 2002 en noe mindre andel av nasjonal-

inntekten til u-hjelp enn i siste halvdel av 1980-årene. Norge gir imidlertid fortsatt mer hjelp enn de fleste andre nasjoner. Vår utenriksprofil har blitt beskrevet som motsetningsfylt (Lodgaard 2002). Norge har et globalt engasjement, gjør en stor humanitær innsats og bidrar sterkt til fredsbevarende operasjoner. Samtidig er ikke innvandringspolitikken blant de mest liberale, og handelspolitikken beskytter nasjonale næringsinteresser. Det motsetningsfylte blir bemerket i internasjonale fora. I *Human Development Report 2003* trekkes Norge fram som eksempel på rike land som gir mye i u-hjelp, men som kunne gjøre mer for å øke importen fra utviklingslandene (UNDP 2003). Det har imidlertid skjedd endringer de siste årene, ved at tollene er fjernet på en del varer fra u-land. Fra 2002 har MUL-landene (de minst utviklede landene) toll- og kvotefri adgang for alle produkter. Det gjenstår å se om disse endringene er tilstrekkelige. Til tross for fjerningen av handelsbarrierene, har den norske importen fra MUL-landene vært fallende de siste årene. I forhold til utslippene av klimagasser, kanskje det alvorligste miljøproblemet som verden nå står overfor, har Norge foreløpig ikke bidratt til å redusere problemet; de norske utslippene var 8 prosent høyere i 2003 enn i 1990.

Noen utfordringer for den offentlige samtalen

Resultatene vi har kommet fram til reiser en rekke politiske utfordringer. Her skal vi bare peke på noen få av dem. En av utfordringene er å unngå at et unyansert elendighetsbilde får dominere den offentlige samtalen. Etter alt å dømme er mange samfunnsproblemer mer synlige i dag enn de har vært tidligere, blant annet fordi folk i mindre grad "står med lua i hånda"; rettighetsorienteringen er sterkere og dermed er det også flere som klager

når de blir urettmessig behandlet. Forventningene er høyere. At velferdsprofesjoner, politivesen med mer får større ressurser, øker også sjansene for å oppdage ulike problemer. Men større synlighet må ikke forveksles med økt forekomst.

En annen utfordring er å diskutere om det finnes negative utviklingstrekk som får mindre oppmerksomhet i den offentlige samtalen enn ønskelig. Vår politiske oppmerksomhet synes i betydelig grad å være styrt av dramatiske enkelthendelser. Er vi opptatt av, og bekymret for, de viktigste problemene? Miljøspørsmålet får nå langt mindre oppmerksomhet enn for få år tilbake; styrking av miljøvernet kommer langt ned på listen over saker som befolkningen mener det er spesielt viktig å løse. En slik nedprioritering av miljøspørsmålene er neppe helt i tråd med den faktiske utviklingen av miljøtilstanden. Selv om det har skjedd forbedringer, finnes det også eksempler på det motsatte, ikke minst i forhold til drivhuseffekten og utslipp av klimagasser. Mens de lokale og mest synlige miljøproblemer avtar, har utviklingen for en del globale miljøproblemer vært negativ. Katastrofefregede hendelser som Tsjernobylulykken og algeinvasjonen langs norskekysten bidro trolig til å drive interessen for miljøproblemer i været på slutten av 1980-årene. Når slike dramatiske hendelser forsvinner fra mediebildet, blir mye av interessen for miljøspørsmålet borte (Hellevik og Høie 1999). Dette berører også spørsmålet om nasjonens internasjonale relasjoner er tilstrekkelig i fokus for den offentlige samtalen. Som Sverre Lodgaard påpeker, har det rike Norge kunnet skyve de utenrikspolitiske utfordringene foran seg. Tatt i betraktning vår store avhengighet av omverden, som heller blir større enn mindre, er det "...påfallende hvor lite vi debatterer utenrikspolitikk og

internasjonal politikk" (Lodgaard 2002). Utenrikspolitiske spørsmål er sjelden viktige temaer i debattene foran Stortinget². Et tredje tema som antakelig får mindre oppmerksomhet enn det fortjener, er det faktum at Norge fremdeles er et samfunn gjennomsyret av økonomisk og sosial ulikhet, hvor sjansene for å oppnå mange av livets goder har sammenheng med ressurser som utdanningsnivå, inntekt og familiebakgrunn. For eksempel har familiebakgrunn avgjørende betydning for hvem som velger elitefag (lege, jurist, arkitekt og lignende) blant norske ungdommer. Sannsynligheten for å velge slike fag framfor annen utdanning er hele 35 ganger høyere blant menn som kommer fra høystatushjem enn blant menn med bakgrunn fra familier med lav sosial status (se kapittel 3 og Nordli Hansen 1999)³. På bakgrunn av den sterke likhetsorienteringen i norsk kultur, er det tankevekkende at sammenhengen mellom elevenes faglige resultater og deres sosiale bakgrunn er sterkere i Norge enn i mange andre land (Høiskar og Turmo 2003).

Noen av de økonomiske og sosiale ulikhetene er økende. Det gjelder ikke minst ulikheten i tilgangen til det som for mange er det viktigste av alle goder: Et langt liv. Det er særlig blant enslige vi finner dem som har sakkert akterut, både i forhold til levealder og økonomi. Når det samtidig blir stadig flere enslige i samfunnet, kan det være god grunn til å se nærmere på bakgrunn og mulige tiltak i forhold til dette.

Bør diskusjonen om "forbrukssamfunnet" og "overflodssamfunnet" fornyes? Brusdal og Frønes (2003) har pekt på det paradoksale i at debatten om overflodssamfunnet, som var så levende på 1970-tallet, er forsvunnet nå som velstanden er

mangedoblet. Velstanden innebærer for mange større muligheter til å realisere et godt liv. Samtidig ser det ut til at det raskt økende tilbudet av varer og tjenester også gir en voksende appetitt på mer. Paradoksalt nok har det blitt færre som er materielt sett "helt tilfredse" de siste 15 årene. En økende innsats innenfor markedsføring bidrar til å stimulere følelsen av utilfredsstilte behov. Videre er det sider ved forbruksutviklingen som er problematiske i forhold til naturmiljøet og hensynet til en bærekraftig utvikling. Det er vist at klimagassutslippet fra norske husholdninger kan reduseres betydelig ved en overgang til "klimagassminimerende priser", blant annet ved å øke bensinprisen og senke prisene på offentlige kommunikasjonsmidler (Sommervoll og Aasness 2001). Om en slik politikk vil få tilstrekkelig støtte i befolkningen er et annet spørsmål; andelen som er enig i at energiprisene bør øke av hensyn til miljøet falt sterkt i løpet av 1990-tallet (Hellevik og Høie 1999). Endelig har forbruksutviklingen en bakside i forhold til sosial og økonomisk ulikhet. Som vi har sett, er det bare en liten del av befolkningen som med noen rimelighet kan betegnes som fattige. Men opplevelsen av fattigdom er etter alt å dømme en annen i et velstandssamfunn enn i samfunn hvor fattigdommen er et massefenomen. For de økonomisk svakstilte blir det vanskelig å henge med når forbruket når stadig nye høyder.

Uansett hvordan vi snur og vender på det, rommer samfunnsutviklingen de siste årene både positive og negative utviklingstrekk. Den største utfordringen er å glede seg over og ta lærdom av det positive, samtidig som både det sivile og offentlige samfunn forsøker å gjøre noe med de negative utviklingstrekkene, de som fjerner oss fra idealene om et godt

samfunn. Ett av de kanskje aller mest negative trekkene ved det norske samfunnet av i dag er den utstrakte pessimismen. Det er riktignok vanskelig å bedømme hva som er det "riktige" nivået av pessimisme. En ubegrunnet og naiv optimisme kan være vel så farlig som pessimismen. Det kan imidlertid være grunn til å rope et varsko når pessimismen går sammen med en reduksjon av deltakingen i viktige demokratiske institusjoner, og når også deltakingen i frivillige organisasjoner med et idealistisk/humanitært siktemål er for nedadgående. Vi trenger optimisme i samfunnet med henblikk på at det er mulig å løse de store utfordringene både nasjonalt og ikke minst internasjonalt. Troen på at det nytter er første forutsetning for å lykkes.

Noter

- ¹ I 1999 mente mer enn seks av ti nordmenn at jordkloden ville ha flere miljø- og forurensningsproblemer om 20 år enn i dag. Like mange mente at fattigdomsproblemene i verden ville være større om 20 år, bare 7 prosent mente de ville være mindre (Folkevelt nr. 2, 1999).
- ² Diskusjonen rundt bruken av oljefondet har også en utenrikspolitisk side. Verdikommisjonen foreslo i sin tid at 10 prosent av fondet skulle gå til investeringer i fattige land, et utspill som heller ikke førte til noen omfattende debatt.
- ³ Jf. kommentaren til Kjetil Rolness i Dagbladet 26.09.03: "Folk uten klasse", hvor han hevder at slike forskjeller får langt mindre oppmerksomhet enn forskjeller etter kjønn og etnisitet.